

проф. д-р ВАЛЕНТИНА СТАНЕВА
ВТУ „Тодор Каблешков”

Проф. д-р Валентина Станева е ръководител на катедра „Икономика и счетоводство в транспорта” на ВТУ „Тодор Каблешков” – гр. София. Завършила е ВФСИ „Д. А. Ценов” – гр. Свищов, специалност „Счетоводство и контрол”. Работила е като оперативен счетоводител в РПК „Наркооп” – гр. Никопол, както и като изпълнителен директор на международна фондация „Алеко Константинов” – гр. Свищов. От 1996 г. е преподавател във ВТУ „Тодор Каблешков”, като последователно е преминала през научните длъжности – асистент, старши асистент, главен асистент, доцент и професор. През 2011 г. ѝ е присъдена образователната и научна степен „доктор”. През 2014 г. е назначена на научната длъжност доцент, а от началото на 2022 г. е назначена на научната длъжност професор по теория на счетоводството във ВТУ „Тодор Каблешков”.

Автор е на „Ръководство по финансово счетоводство” – част I-ва (2011 г.), „Обща теория на счетоводството (Ръководство за упражнения)” (2012 г.), монография „Счетоводните приблизителни оценки във финансовите отчети на транспортните предприятия в България” (2014 г.), „Обща теория на счетоводството (Методическо ръководство)” (2015 и 2016 г.), „Ръководство по финансово счетоводство” (2015 г.), монография „Формиране на финансовия резултат при използване на специфични счетоводни решения в транспортното предприятие” (2021 г.), както и на научни статии и доклади в областта на счетоводството, които са публикувани у нас и в чужбина. Съавтор е на учебник „Счетоводство и анализ на финансовите отчети на предприятието” (2018 г.) заедно с колектив от преподаватели в УНСС – гр. София, както и на учебник „Счетоводни стандарти. Приложение за транспортни предприятия” (2021 г.), със съавтор гл. ас. д-р Магдалена Петрова – Кирова от ВТУ „Тодор Каблешков”.

Член е на Академичния съвет на Академия за иновации и развитие, на Съюза на учените в България и на „European Association for Security”. Председател на Контролния съвет на ВТУ „Тодор Каблешков”.

РАЗГРАНИЧАВАНЕ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ СЧЕТОВОДНИ РЕШЕНИЯ ОТ СЧЕТОВОДНИТЕ ИЗМАМИ В ТРАНСПОРТНОТО ПРЕДПРИЯТИЕ

Резюме

Използването на специфични счетоводни решения в транспортното предприятие има за цел коректно представяне на счетоводната информация във финансовите отчети. В практиката тяхното използване се възприема като създаване на възможност за манипулиране на информацията във финансовия отчет, което определено кореспондира с необходимостта от осъвременяването на нормативните регулации в областта на счетоводството (на международно и национално ниво).

Липсата на ясна методика за открояване на разликите между прилагането на специфични счетоводни решения и възможността за извършване на счетоводни измами създава условия за провеждане на по-задълбочени научни изследвания. Необходима е по-голяма яснота при прилагане на специфичните счетоводни решения, особено когато влияят пряко или косвено върху формирането на финансовия резултат. Така биха се създали и необходимите условия за еднакво разбиране на проявлението им от различните категории потребители на информация от финансовите отчети на предприятията (счетоводители, одитори, контролни органи на приходната администрация и други контрагенти).

Контролните органи от приходната администрация следят за законосъобразното формиране на финансовия резултат, с оглед предотвратяване на счетоводни измами, като осъществяват контрол, издават допълнителни указания и тълкувания на данъчни норми в рамките на законовите им правомощия. Това е една от причините за предпазливо прилагане от счетоводителите в практиката на изследваните специфични счетоводни решения.

С настоящото изследване се предлага използване на понятиен апарат, свързан с използването на специфични счетоводни решения в дейността на транспортното предприятие и разграничаването им от счетоводните измами, подкрепени с примери от практиката.

Prof. VALENTINA STANEVA, PhD

Todor Kableshkov University of Transport – Sofia

DISTINGUISHING THE SPECIFIC ACCOUNTING DECISIONS FROM THE ACCOUNTING FRAUDS IN THE TRANSPORT ENTERPRISE

Summary

The use of specific accounting solutions in the transport enterprise aims at correct presentation of the accounting information in the financial statements. In practice, their use is perceived as creating an opportunity to manipulate the information in the financial report, which definitely corresponds to the need to update the normative regulations in the field of accounting (at the international and national level).

The lack of a clear methodology for highlighting the differences between the application of specific accounting decisions and the possibility of committing accounting fraud creates conditions for conducting more in-depth scientific research. Greater clarity is needed when applying the specific accounting decisions, especially when they directly or indirectly affect the formation of the financial result. This would also create the necessary conditions for a uniform understanding of their manifestation by the different categories of users of information from the financial statements of enterprises (accountants, auditors, control bodies of the revenue administration and other counterparties).

The control bodies of the revenue administration monitor the legal formation of the financial result, with a view to preventing accounting fraud, by carrying out control, issuing additional instructions and interpretations of tax norms within the framework of their legal powers. This is one of the reasons for cautious application by accountants in the practice of the specific accounting solutions studied.

The present study proposes the use of a conceptual apparatus related to the use of specific accounting solutions in the activity of the transport company and their differentiation from accounting fraud, supported by examples from practice.

РАЗГРАНИЧАВАНЕ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ СЧЕТОВОДНИ РЕШЕНИЯ ОТ СЧЕТОВОДНИТЕ ИЗМАМИ В ТРАНСПОРТНОТО ПРЕДПРИЯТИЕ

Съвременното развитие на счетоводството изисква понякога от счетоводителите да прилагат специфични счетоводни решения, основани на базата на утвърдените класически техники, способности и методи за анализ, оценка и контрол на стопанските факти, събития и процеси, отчитащи спецификата в конкретното предприятие. Използването на приложимите счетоводни стандарти (международни или национални), като счетоводна база, предполага съчетаването на резултатите от научните изследвания в областта на счетоводството с предимствата на установените добри практики. Консерватизмът в счетоводството е обективна пречка пред практическата реализация на специфични или нови (креативни) практики и подходи, тъй като най-често се свързва с допълнително натоварване на счетоводните специалисти и последиците, рефлектиращи върху финансовия резултат от дейността на предприятието. Спекулациите, че целта им е манипулативно (невярно) представяне на финансовия резултат с оглед привличане на бъдещи инвеститори и контрагенти, могат да бъдат преодолени само при наличие на ясни научни критерии за тяхното коректно обяснение при практическото им приложение.

Рутинната работа на счетоводителя се свързва със създаването на финансова информация в счетоводните регистри по регламентирания в счетоводното законодателство начин, където пътят на информацията от първичния счетоводен документ до годишното приключване е ясно установен. Креативността в счетоводната практика може да се търси в начина и подходите, чрез които счетоводителите се стремят да представят във финансовия отчет на предприятието прилаганите специфични счетоводни решения, свързани с промени в използваните счетоводни приблизителни оценки, значими счетоводни политики, както и за избягване на счетоводни грешки и измами.

В теоретичен план креативността в счетоводството се възприема противоречиво, донякъде заради наличието на консерватизъм в счетоводната практика, както и заради съмненията, че е подход за манипулиране на информацията във финансовия отчет на предприятието. Авторът споделя становището, че креативността в счетоводството следва да се разглежда като процес за генериране на нови идеи, практики и подходи, целящи създаване на конкурентни предимства на базата на оригинални управленски решения на ръководството на съответното предприятие и приложени от счетоводните специалисти. От една страна, управленските решения в счетоводството трябва да удовлетворяват общото изискване, че ползата трябва да е по-голяма от разходите за тяхното прилагане, особено когато прилаганите креативни практики и подходи **не противоречат на законовите изисквания**. От друга страна, за счетоводителите остава изпълнението на задължението за създаване на достоверна и вярна финансова информация за имущественото и финансовото

състояние на предприятието. От трета страна, специфичните счетоводни решения следва да се възприемат като нормален стремеж за постигане на максимално благоприятен финансов резултат, чрез който да се осигуряват високи дивиденди на собствениците, респективно и по-високи доходи за членовете на управителните органи. Въпросът за етиката в счетоводството е особено актуален, когато се отнася до морала и професионалната преценка, които счетоводителят следва да прилага в своята работа.

Целта на настоящото изследване е да се разграничат възможностите за използване на специфичните¹ счетоводни решения, които **се свързват с приложението на счетоводните приблизителни оценки (включително и при провизиране), счетоводни грешки, както и временните данъчни разлики, разгледани през призмата на действащото данъчно законодателство**, оказващи влияние при формиране на финансовия резултат на транспортното предприятие. Целта на приложението на специфичните счетоводни решения не е да се манипулира финансово-счетоводната информация в годишните финансови отчети, нито да е част от осъществяването на престъпни схеми, свързани с измама, укриване на данъци или подправяне на действителната информация. Специфичността на взетите решения, които могат да бъдат определени като креативни, се обуславя от необходимостта за прилагане на комплексен подход за едновременно отчитане изискванията на счетоводното и данъчно законодателство в счетоводната практика. Влиянието на специфичните счетоводни решения върху формирането на финансовия резултат на предприятието и открояването им от възможните счетоводни измами открива възможност за допълнително изследване, което определя актуалността на разглежданата проблематика.

В съответствие с така формулираната цел в настоящото изследване се решават следните **задачи**:

- разграничаване на възможностите за използване на специфичните счетоводни решения от счетоводните измами;
- определяне на границата между приложението на счетоводните приблизителни оценки (включително и при провизиране) и счетоводните измами;
- разграничаване на счетоводните грешки от счетоводните измами;
- спецификите при временните данъчни разлики, разгледани през призмата на действащото данъчно законодателство, оказващи влияние при формиране на финансовия резултат на транспортното предприятие.

¹ От тълковен речник – значението на думата „специфика“ се свързва със сбор от особености (отличителни черти), присъщи само на дадения предмет (в случая счетоводни решения).
Източник: <http://talkoven.onlinerechnik.com>.

Обект на изследване е възможността за приложение на специфичните счетоводни решения при съставяне на финансовия отчет на предприятието и при стриктно спазване на изискванията на счетоводното законодателство.

Предмет на изследване е проблематиката, свързана със същността, значението, мястото и приложението на специфичните счетоводни решения във финансовите отчети на транспортните предприятия в контекст на разграничаване от счетоводните измами.

Изследователската теза се основава на разбирането, че за да има по-широко приложение на специфичните счетоводни решения при съставянето на финансовите отчети на транспортните предприятия, следва да се предложи теоретично обосноваване и конкретни практики за разграничаването им от счетоводните измами.

Важно е да се уточни, че финансовите отчети с общо предназначение предоставят финансово-счетоводна информация за отчитащото се транспортно предприятие, която е необходима на потребителите на финансовите отчети за вземане на информирани управленски решения. В тях не се предоставя цялата информация, от която се нуждаят настоящите или бъдещи потенциални инвеститори, заемодатели и други кредитори, което създава необходимост от събиране и на допълнителна уместна информация от други източници, включително показатели за макро- и микросредата, в която функционира съответното предприятие, както и за политическия климат и перспективите в транспортния отрасъл. Тази информация е налична и в отчета за финансовото състояние, отчета за финансовите резултати от дейността, както и в други отчети и пояснителни приложения с оповестена информация за: признати активи, пасиви, собствен капитал, приходи и разходи; непризнати активи и пасиви; паричните потоци; вземания по записани дялови вноски на притежатели на акционерен дял; последващо разпределение на печалба към тях; методи, предположения и преценки, използвани при приблизителното оценяване на признати или оповестени суми.

Финансово-счетоводната информация, която е в състояние да повлияе на решенията, вземани от нейните потребители, следва да притежава следните качествени характеристики – уместност, достоверно представяне, съпоставимост, възможност за проверка (проверимост), своевременност и разбираемост.

Уместност на информацията имаме, когато дадено решение може да се промени, ако потребителите са информирани и от други източници.

За да бъде достоверно представена, информацията трябва да бъде пълна, неутрална и без грешки. Пълна е тази информация, която е необходима на потребителя да разбере стопанския факт, явление или процес, който се представя във финансовия отчет на предприятието. Неутралната информация изключва предубедеността при избора и изготвянето на финансово-счетоводната информация. Липсата на

грешки не означава съвършена точност във всички аспекти, но изключва умишленото им допускане.

Съпоставимостта изисква използване на минимум два обекта, за да могат потребителите да идентифицират и разберат по-добре приликите и разликите между тях.

Проверимостта позволява на потребители с различни интереси, но със сходен икономически опит, да установят, че предоставената информация е достоверна.

Своевременността се свързва с времето, в което предоставената информация може да послужи на потребителите за вземане на информирани решения. В зависимост от използваните техники за вземане на решение информацията е своевременна в рамките на отчетния период или дълго след края на отчетния период.

За да е разбираема, информацията се класифицира, характеризира и представя по ясен и еднозначен начин.

Всяко отклонение от изброените качествени характеристики води до изкривяване на финансовия резултат, в резултат на което се извършва манипулация на финансовите отчети. Дали използването на специфични счетоводни решения води до изкривяване на финансовия резултат на транспортното предприятие?

СПЕЦИФИЧНИ СЧЕТОВОДНИ РЕШЕНИЯ

Субектите на икономическа дейност в транспортния отрасъл, търговци по смисъла на Търговския закон², за да са конкурентни и да развиват успешен бизнес, разработват и изпълняват своя самостоятелна счетоводна политика с използване на специфични счетоводни решения, отговарящи на нормативните рамки, определени в общодържавната политика за регулиране на счетоводното и данъчното законодателство. Те имат обективна връзка с другите страни и съставни елементи на икономическата политика, като политика за привличане на съдружници, влагане на съучастия в други предприятия, договорна политика, разчетно платежна политика, данъчна политика и други.

От 2016 г. до момента в Регламент (ЕО) 1606/2002 на Европейския парламент и на Съвета от 19 юли 2002 г. са направени множество редакции, които не са намерили адекватно отражение в Националните счетоводни стандарти (НСС), включително и по отношение приложението на специфични счетоводни решения, имащи отношение към формирането на финансовия резултат.

В преамбюла на Директива 2013/34/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. се уточнява, че признаването и „оценяването на някои позиции във финансовите отчети се извършват въз основа на приблизителни оценки, преценки и модели, а

² Виж чл. 1 на Търговския закон.

не въз основа на точно описание. Поради несигурния характер на стопанската дейност определени позиции във финансовите отчети не могат да бъдат оценени точно, а подлежат само на приблизителна оценка. Приблизителното оценяване е свързано с преценки въз основа на последната налична надеждна информация. **Използването на приблизителни оценки е съществена част от подготовката на финансовите отчети.**³ Следователно приложението на счетоводни приблизителни оценки в практиката припокрива част от практическото използване на специфични счетоводни решения, но само когато се основават на разумна преценка за управлението на предприятието, определена на базата на обективни обстоятелства, които могат да се подкрепят от минал опит и добри практики при подобни сделки, или в редки случаи – писмени становища на независими експерти или Национална агенция по приходите (НАП). По отношение на други счетоводни техники и решения, като коригирането на счетоводни грешки или провизирането, в практиката са известни казуси, в които се дават съвети за коригиране на счетоводни грешки, въпреки че в действителност става въпрос за промяна в счетоводна приблизителна оценка.

Типичен пример в това отношение е използването на счетоводни приблизителни оценки, свързани с определянето на полезен живот или очакван модел на потребление на бъдещи икономически изгоди от амортизируеми активи, както и реализираната промяна в счетоводна приблизителна оценка, каквато е промяната в метода на амортизация.

Ако разгледаме пример от практиката на транспортно предприятие с предмет на дейност „таксиметрови“ услуги, следва да се отчетат следните специфики преди промяната в счетоводната приблизителна оценка „полезен живот“:

- цена на придобиване – 15 000 лв.
- в Закона за корпоративно подоходно облагане (ЗКПО) е предвидена 25% годишна данъчна амортизационна норма за автомобили, което определя за данъчни цели срок на полезен живот – 4 години;
- очакван годишен пробег – 4 x 100 000 км = 400 000 км;
- приет метод на амортизация – линеен;
- приета остатъчна стойност на автомобила – 3 000 лв.

При съвпадане на решенията на ръководството на транспортното предприятие с установените в ЗКПО условия, изисквания и норми за амортизиране на нетекущите (дълготрайни) материални активи данъчният амортизационен план се припокрива със счетоводния амортизационен план и не се формират данъчни временни разлики.

³ т. 22 на преамбюла на Директива 2013/34/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. относно годишните финансови отчети, консолидираните финансови отчети и свързаните доклади на някои видове предприятия и за изменение на Директива 2006/43/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на директиви 78/660/ЕИО и 83/349/ЕИО на Съвета (ОВ, L 182/19 от 29 юни 2013 г.).

Предприятието е приело, че ще подменя автомобилния си парк веднага след изтичане на полезния живот на актива. Като част от счетоводната политика предприятието прилага ежегодно преразглеждане на остатъчната стойност и полезния живот на своите автомобили. В края на първата година след началото на неговата експлоатация ръководството установява разминаване между първоначалните предположения и действителните факти. Реалният годишен пробег е средно по 80 000 км, което означава, че ако експлоатацията на автомобила продължи по този начин, то първоначалните предположения за икономически изгоди на предприятието няма да се сбъднат. За да компенсира разминаването, ръководството взема решение за увеличаване на полезния живот на актива с още една година, което съответства на намерението на ръководството да експлоатира автомобила до навъртане на пробег от 400 000 км. Първоначалните предположения за очаквания полезен живот, годишен пробег, приет метод на амортизация и остатъчна стойност на актива са счетоводни приблизителни оценки на ръководството на предприятието. Същото, след задълбочен анализ, проявявайки своята креативност и търсейки максимална икономическа изгода, намира правилното решение за промяна в своите счетоводни приблизителни оценки, което в случая е свързано с конкретно решение за увеличаване на срока за полезен живот на актива. Промяната в тази преценка не е промяна в счетоводната политика на предприятието, поради което новите предположения за понататъшна експлоатация на лекия автомобил се явяват нови счетоводни приблизителни оценки, които са предопределени от реалните икономически условия при неговата експлоатация и се прилагат в перспектива, т.е. оттук и нататък.

Новите приблизителни счетоводни оценки при така взетото решение от ръководството на предприятието са, както следва:

- полезен живот – 5 години;
- очакван годишен пробег – 80 000 км;
- приет метод на амортизация – линеен;
- остатъчна стойност на автомобила – 3 000 лв.

Тук няма съвпадане на решението на ръководството на транспортното предприятие с установените в ЗКПО условия, изисквания и норми за амортизиране на нетекущите (дълготрайни) материални активи, като данъчният амортизационен план не се припокрива със счетоводния амортизационен план и се формират данъчни временни разлики.

В примера сме приели, че няма промяна в метода на амортизация и остатъчната стойност на автомобила, но в практиката това не е задължително да е така. Промяната в метода на амортизация и на остатъчната стойност също не е промяна на счетоводната политика, а е промяна в счетоводна приблизителна оценка.

Сравнителният анализ на приложимия Международен счетоводен стандарт 1 *Представяне на финансови отчети* (МСС 1) и промененият Счетоводен стандарт 1 – *Представяне на финансови отчети* (СС 1) по отношение на използването на счетоводни приблизителни оценки, счетоводни грешки и провизии установява следната разлика – в СС 1 няма и дума за тях, докато в МСС 1 има стилови изменения на § 122, въведени с Регламент (ЕО) № 2406/2015, от които се вижда, че „предприятието оповестява преценките, отделно от тези, свързани с приблизителни оценки”, които ръководството е направило в процеса на прилагане на приетите счетоводни политики и то само за тези, които имат най-значим ефект върху признатите във финансовите отчети суми. В следващия § 123 на МСС 1 се дава малко по-подробно обяснение на процеса по прилагане на счетоводните политики в предприятието, където ръководството прави различни преценки при определянето на политиката по отношение на продължителността на държане на инвестициите във финансови активи до падеж или друга дата, по прехвърлянето на „всички значителни рискове и изгоди от собствеността на финансовите активи и лизинговите активи” на други предприятия или когато чрез конкретни продажби на стоки се осъществява финансиране, от което не произтичат приходи. Тези преценки по своята природа описват намерението на ръководството за провеждане на конкретна счетоводна политика, което е различно от използването на приблизителни преценки.

Важен извод от сравнението на същността на понятията „счетоводна приблизителна оценка“ и „счетоводна грешка“ е откритата разлика при тяхното използване. Счетоводните приблизителни оценки, като специфични счетоводни решения, са **поглед напред** на ръководството на предприятието, на чиято база се прави и планиране на дейността му, докато коригирането на счетоводни грешки е **поглед назад** за осигуряване на достоверно отразяване на стопанските факти, явления и процеси, имащи отношение към формирането на финансовия резултат на транспортното предприятие.

Друго счетоводно решение, което е възможно да се определи като специфично, е начисляването на провизии. Основен критерий за разграничаване на провизиите от другите пасиви (като например търговски задължения и начислени разходи) е наличието на несигурност относно момента на погасяване на задължението и сумата на бъдещите разходи, с които ще бъде уреден пасивът. Търговско е задължението да се заплати получена стока или услуга в рамките на търговска сделка. Начислените разходи са задължения да се заплати съответната сума за получени стоки или услуги, които все още не са платени, фактурирани или са предмет на формално споразумение с доставчика. Начислените разходи обикновено се отчитат като част от търговските и другите задължения, докато провизиите се отчитат отделно. Изводът, който се извежда, е, че **наличието на несигурност** е общ критерий, по който провизиите си приличат със счетоводните приблизителни оценки, където същата е инкорпорирана в хипотезата за тяхното съставяне.

Като специфични по своя характер на проявление могат да се разгледат провизиите, свързани със заведени срещу предприятието съдебни производства, както и такива, които възникват в изпълнение на конструктивни задължения, породени от действия или бездействия на ръководството на предприятието.

При провизиите, свързани със съдебни производства, до окончателното произнасяне на съдебните инстанции има голяма степен на несигурност по отношение на присъдените разходи. До влизане в сила на решението на съдебната институция има условия за оспорване дали са настъпили задължаващи събития, които имат за резултат настоящо задължение. Ръководството на предприятието определя дали това настоящо задължение съществува към края на отчетния период, като отчита всички известни обстоятелства, включително и мнението на юристи. На базата на тези обстоятелства, когато е по-вероятно настоящото задължение да съществува към края на отчетния период, ръководството на предприятието признава провизия (ако са изпълнени критериите за признаване) или оповестява условно задължение, ако е по-вероятно настоящото задължение да не съществува към края на отчетния период⁴.

В случай на провизиране на суми във връзка със съдебен процес счетоводната приблизителна оценка в провизията се явява преценката за вероятност от присъждане на настоящо задължение. Съгласно условията на § 23 от МСС 37/СС 37 се изисква по-голяма вероятност, за да бъде признато настоящото задължение като провизия, или съответно по-малка вероятност, за да бъде признато като условно задължение. В изработването на тази оценка голяма роля имат юристите, които съобразно хода на съдебното производство, събраните доказателства и активността в участието на страните могат да дадат експертна оценка за вероятния изход – приемане или отхвърляне на претенцията. Втора счетоводна приблизителна оценка, която се определя от същите експерти, е вероятността за присъждане на част, на претендираната или на по-голяма от претендираната сума. На базата на първата вероятност се определя дали е по-вероятно да се признае наличие на настоящо задължение и съответно да се начисли провизия (в противен случай се определя условно задължение), а при втората вероятност се определя прогнозната сума на начислената провизия. И двете оценки, базирани на вероятности, отговарят на характеристиките на счетоводна приблизителна оценка. При определяне на провизии във връзка със съдебно производство счетоводните приблизителни оценки са част от изчисленията, на чиято база се съставя балансовата стойност на провизията или условния пасив.

Например, ако имаме предявен иск за непълно изпълнение на поето задължение по търговски договор, което е основание за претендиране на договорена неустойка (например 10 000 лв.),

⁴ Освен ако възможността за изходящ поток ресурси, съдържащ икономически ползи, за погасяването на задължението е отдалечена във времето.

съдебната инстанция може да отсъди в две направления – да признае частично или напълно претендираната неустойка в зависимост от установената степен на неизпълнение. При това положение съдебната институция е обвързана с максималния размер на договорената неустойка. В случай че се претендира на друго правно основание, което създава условия за тълкуване и прилагане на цялото гражданско законодателство (например при непозволено увреждане, забава в изпълнение на договора, когато не е договорена неустойка за забава), съдебната инстанция може да присъди обезщетение в размер, надвишаващ претенцията на искателя. По отношение на съдебните разходи има два подхода за тяхното отразяване. При единия същите се прибавят към сумата на провизията, докато при другия те се отнасят като текущи разходи. Изборът на един от двата подхода е въпрос на счетоводна политика, която се оповестява в приложението към финансовия отчет на предприятието.

По същия начин стои и въпросът с приложението на конкретна методика за определяне на провизиите, липсата на която създава възможности за нееднозначно и противоречиво интерпретиране на тази проблематика в теорията и практиката. В масовия случай използването на неточни преценки (или свръхпреценки) за бъдещи разходи, промяна в счетоводна политика или неправилно прилагане на данъчното законодателство се свързват с възможностите за манипулиране на финансовите отчети и неточно представяне на финансовия резултат.

Брутният финансов резултат се подлага на данъчно преобразуване чрез увеличаване или намаляване на отчетените приходи или разходи, които се признават или не се признават от действащото данъчно законодателство. Възникват постоянни и временни данъчни разлики. Постоянните данъчни разлики са приходи или разходи, които не се признават за данъчни цели и еднократно, в годината на възникването им променят данъчната основа за облагане с корпоративен данък (данъчния финансов резултат). При възникване на данъчни временни разлики, независимо дали са разходи, или приходи, те съответно водят до увеличение или намаляване на счетоводния финансов резултат в годината на счетоводното им отчитане. Когато настъпят условията за данъчното им признаване, което винаги е в следващ отчетен период от този, в който са отчетени, се проявява т. нар. обратно проявление, което се изразява в изключване от данъчно облагане на съответния „пренесен” или „отложен” приход или разход. Това не ги приравнява към манипулациите на финансовите отчети. Данъчните временни разлики се разделят на облагаеми и приспадащи се (намаляеми). За облагаемите е характерно, че се отчитат като задължение по отсрочени данъци в текущия период, което задължение е в размер на данъка, който през текущия период не е бил начислен, но в следващи отчетни периоди следва да бъде начислен. Приспадащите се (намаляеми) временни разлики водят до отчитане в текущия период на вземане по отсрочени данъци, което по своята същност е реално платен данък в настоящия

отчетен период, предвиден за възстановяване в следващите отчетни периоди при изпълнение на данъчните условия и политики.

От гледна точка на мениджмънта на транспортното предприятие интерес представлява възникването на временни данъчни разлики във времето, породени от промяната в използваните счетоводни приблизителни оценки. При изследване на различни условия за използване на счетоводни приблизителни оценки във връзка с възникващи данъчни ефекти могат да се открият онези от тях, които водят до възникване на данъчни разлики, както следва:

- метод на амортизация;
- остатъчна стойност и полезен живот на актив (вкл. срок на годност при лизинг);
- приблизителни разходи за работи по извършване на корекции и работи по гаранционна поддръжка;
- приблизителни оценки за доходи на персонала;
- приблизителна оценка на разходите за покриване на провизии.

Най-често използваните промени в прилаганите счетоводни приблизителни оценки у нас, които генерират данъчни ефекти, са свързани с метода на амортизация и полезния живот на амортизируемите активи.

Дали използването на специфични счетоводни решения, при които се формира данъчна временна разлика, е измама? Важна национална особеност е, че съгласно ЗКПО счетоводните разходи за амортизации **не се признават за данъчни цели**, което ги определя като данъчни постоянни разлики. По този начин разпоредбите на ЗКПО влизат в колизия с разпоредбите на „Регламент (ЕО) № 1126/2008 на Комисията от 3 ноември 2008 година за приемане на някои международни счетоводни стандарти в съответствие с Регламент (ЕО) № 1606/2002 на Европейския парламент и на Съвета“, в частта на МСС 16 *Имоти, машини и съоръжения* по отношение на възможното използване на методите за амортизация в стопанската практика. Съгласно Закона за нормативните актове, ако „нормативен акт противоречи на регламент на Европейския съюз, прилага се регламентът“⁵. От друга страна, данъчните органи ще се придържат към националното законодателство, което създава риск за всеки счетоводител, решил да приложи нещо по-различно от установените в ЗКПО стойности за годишни данъчни амортизационни норми. Ако вникнем в тяхното разпределение по категории активи, лесно ще се установи, че годишните данъчни амортизационни норми в ЗКПО са определени съобразно изчисленията по линейния метод за амортизация. Така излиза, че прилагането на методите за амортизация в практиката е ограничено само до линейния метод за амортизация, докато останалите

⁵ Но това е в правомощията само на съдебен орган, в рамките на съдебно производство пред него, свързано с допълнителни разходи, които най-често ръководството на предприятието се стреми да избегне.

амортизационни методи могат да се изучават само от гледна точка на теоретичното им познаване.

Ако в процеса на работа се открие, че е допусната счетоводна грешка в предишни отчетни периоди, същата следва да се коригира, като корекцията се отрази по предвидения ред в приложимите счетоводни стандарти. За грешка във финансов отчет се говори само когато е допусната **без умисъл**⁶. В противен случай е умишлена злоупотреба, която, в зависимост от размера и способите за нейното допускане в практиката, постига своята цел – изопачаване на икономическата информация за въвеждане в заблуждение на ползвателите на отчетната информация.

В практиката при изготвянето на финансовите отчети по различни причини се откриват неточности и несъответствия, които се определят като **счетоводна грешка**. В съответствие със счетоводните нормативи допуснатата счетоводна грешка подлежи на коригиране и оповестяване. Най-често тази грешка се дължи на грешка при първоначално вписване на счетоводна информация, грешка при изчисление, грешка при пренасяне на информация, неправилно тълкуване и прилагане на нормативната уредба (след като е установено по надлежния ред) и други. При последното са налице и обстоятелства, при които се допуска наличие на умисъл, което автоматично определя грешката като вид злоупотреба. Най-често установяването на преднамереност или съзнателно действие/бездействие на съответните длъжностни лица в предприятието става след извършване на одит или данъчна проверка.

Индикатори за умисъл при допускане на умишлени грешки са:

- използването на незаконни практики при управлението на активите на транспортното предприятие, свързани с неспазване на вътрешните правила;
- поправки в първичните счетоводни документи, чиято целесъобразност е спорна и неподкрепена с други документи по конкретната сделка;
- отклонение от прилагането на оповестената счетоводна политика на транспортното предприятие;
- различно от общоприетото тълкуване и прилагане на счетоводните нормативи, водещо до изготвяне на финансов отчет на транспортното предприятие, съдържащо непълни и неточни данни и факти за имуществото му;
- използване на документи с невярно съдържание, подписани по пълномощие или с подправени подписи, за които има данни за стартирано досъдебно наказателно производство.

Независимо от причината, поради която е установена счетоводна грешка, непоправянето (бездействието) ѝ определя финансовия отчет

⁶ Станева, В. За спецификата на счетоводната грешка и счетоводната приблизителна оценка. сп. „Актив счетоводна матрица”, София, бр. 12, 2013, с. 21.

като неточен. От счетоводна гледна точка с установяването на неточността, независимо от търсенето на отговорност (административна или наказателна), следва да се предприемат действия за коригиране и оповестяване в съответствие с приложимите счетоводни стандарти.

По отношение на използваните специфични счетоводни решения, свързани с приложението и промяната на прилаганите счетоводни приблизителни оценки, същите се оповестяват в приложението „Несигурност на приблизителните оценки“ към финансовия отчет, където се оповестяват всички направени преценки, за които може да има съмнения, че биха могли да доведат до съществена корекция на балансовата стойност на активите и пасивите на предприятието в следващ отчетен период. Последващите оценки могат да бъдат описани в приложението „Решения“ към финансовия отчет, които ръководството е направило, за да се приложи конкретна счетоводна политика, както и които имат значително влияние върху сумите, признати през текущия отчетен период. Провизиите се оповестяват в отделно приложение към финансовия отчет, класифицирани по клас провизии, естество на провизиите, изходящи потоци икономически ползи за уреждане на задължението във времето, елементи на несигурност, размер на възстановяването, балансова стойност на провизиите в началото и края на отчетния период и промените през периода.⁷ За корекцията на счетоводните грешки следва да се предостави информация за естеството на грешките (от минал период), сумата на корекцията (ако е практически приложимо за всяка засегната статия от ФО), сумата на корекцията в началото на най-ранния представен предходен период и обстоятелствата, при които е приложена практическата неприложимост за преизчисляване с обратна сила.⁸ За подпомагане изготвянето на информацията за годишната данъчна декларация по чл. 92 от ЗКПО е възможно да се изготви отделно приложение към финансовия отчет за натрупаните загуби и реда за тяхното покриване.

СЧЕТОВОДНИТЕ ИЗМАМИ

Безспорно е, че измамите в обществения живот имат различни форми на проявление. Те могат да бъдат класифицирани по различни признаци. Илиев П. ги определя според „наказателния кодекс към момента – обикновена, документална, застрахователна, компютърна, счетоводна, измама при бизнес оценяване, измама от експерт-счетоводители“.⁹ От гледна точка на М. Начкова счетоводните измами се определят като свързани „с осъществяване или допускане на осъществяването на счетоводство в нарушение на изискванията на счетоводното законодателство; съставяне или използване на документи

⁷ Виж § 84 и 85 от МСС 37 *Провизии, условни пасиви и условни активи*.

⁸ Виж § 49 от МСС 8 *Счетоводна политика, промени в счетоводните приблизителни оценки и грешки*.

⁹ Илиев, П. Икономически измами и злоупотреби, и превенция срещу тях. Интернет адрес: <https://eprints.nbu.bg/id/eprint/4249/1/Икон.%20изм.%20и%20злоупотреби%20и...pdf>, София, 2020, стр. 6.

с невярно съдържание, на неистински или преправени първични счетоводни документи при упражняване на стопанска дейност, при водене на счетоводство или при предоставяне на информация пред държавните органи по събирането на приходите или пред публичен изпълнител; водене на измамно двойно счетоводство с цел данъчни измами; умишлено отразяване на фиктивни записвания в счетоводните регистри с цел отразяване на фиктивни приходи и разходи; неправилно завишаване на стойността на активите или подценяването им; неправилно признаване или укриване на задължения; измами със собствения капитал и с финансовите отчети на предприятието с цел създаване на по-висок или по-нисък финансов резултат, предназначен за постигане на различни измамни цели като по-висока или по-ниска доходност на собствените акции и др.¹⁰

С. Костова и колектив¹¹, в резултат на задълбочено изследване относно същността на измамите, извеждат два важни извода – измамата съдържа в себе си три основни характеристики – мотив, възможност и оправдание, както и че от нея произтичат конкретни други разновидности и форми, включително като се приравнява към измамата кражбата.

Според Д. Динев счетоводната измама може да бъде дефинирана като *неправилна или невярна дума (думи), израз и/или цифра (цифри), умишлено включвани или невключвани в счетоводния процес с цел да се заблудят другите, в резултат на което жертвата вярва и претърпява загуба, а извършителят постига нечестна изгода/печалба*.¹² По подобен начин разглежда и прилагането на „креативно счетоводство“, което определя като „симулативно“ и за „мениджмънт на финансовия резултат“ (известен още като „мениджмънт на печалбата“)¹³.

Р. Данчева подкрепя определението в „Creative accounting“¹⁴, като определя, че „креативното счетоводство е манипулиране на финансовите данни, обикновено съобразно буквата на закона и счетоводните стандарти, но срещу техния дух и със сигурност без да предоставя „вярна и честна“¹⁵ представа за предприятието, за неговото финансово състояние и финансови резултати“. Пак тя определя, че „сред най-често срещаните манипулации в нашата страна могат да се посочат намаляване на финансовия резултат, с цел плащане на по-малко данъци; увеличаване на финансовия резултат, с цел представяне в по-благоприятна светлина на предприятието пред инвеститорите, кредиторите, акционерите и други лица; изкривяване на

10 Начкова, М. Финансови измами и престъпления, свързани с финансовите отчети на предприятията, Годишник на ИДЕС, 2020, стр. 7.

11 Костова, С. и колектив. Характеристика на измамата и особености на извършителя на измами, Алманах Научни изследвания, том 28, 2020, Свищов, стр. 131 – 134.

12 Динев, Д. Счетоводните измами. Разкриване и превенция. Изд. ИЕПИ ЕООД, София, 2021, стр. 74.

13 Динев, Д. Счетоводните измами. Разкриване и превенция. Изд. ИЕПИ ЕООД, София, 2021, стр. 192.

14 Creative accounting <http://moneyterms.co.uk/creative-accounting/>

15 Данчева, Р. Креативното счетоводство – характеристика и етични аспекти, АИ Ценов, 2016, ISBN: 978-954-23-1186-7, стр. 250.

действителното имуществено състояние на предприятието чрез неправилна оценка на активите, преоценка на вземанията и задълженията и други¹⁶.

Според автора условие за използване на креативни счетоводни практики в рамките на провежданата от ръководството на предприятието счетоводна политика са нестандартното прилагане на счетоводните стандарти, включително и чрез използване на обосновани специфични счетоводни решения (напр. чрез счетоводни приблизителни оценки, провизии, грешки и формиране на временни данъчни разлики) при спазване на основния счетоводен принцип на предпазливостта, като се оценяват и отчитат предполагаемите рискове и очаквани евентуални загуби при счетоводното третиране на стопанските операции с цел получаване на действителен финансов резултат. Счетоводните приблизителни оценки са част от инструментариума на креативното счетоводство, които се използват при стриктно спазване на данъчното законодателство и приложимите счетоводни стандарти с цел постигане на конкурентоспособни предимства за прилагащото ги предприятие. Безспорно е, че търсената цел е предоставянето на достоверна финансово-счетоводната информация във финансовите отчети на транспортното предприятие, която не е свързана с осъществяването на престъпни действия като измама, укриване на данъци или подправяне на действителната информация за въвеждане в преднамерена заблуда на потенциалните инвеститори.

Направления за въздействие върху информацията в годишните финансови отчети от счетоводителите са две:

1. Финансовият резултат за отчетната година да се представи по-висок или по-нисък, отколкото е в действителност, според преследваните цели.

2. Да се въздейства на балансовата структура с цел представяне на имущественото състояние на предприятието в по-благоприятна или по-неблагоприятна светлина от реалната.

Известно е, че мотивите за представянето на предприятието в по-благоприятна светлина, чрез завишаване на финансовия резултат и изкривяване на имущественото и финансово състояние, са свързани с:

- по-добра възможност за получаване на кредит при изгодни условия;
- участие в тържни процедури и най-вече в обществени поръчки;
- привличане на инвеститори и сключване на нови договори за участие в съвместни проекти;
- получаване на бонуси от ръководството на предприятието във връзка с изпълнението на стратегията на предприятието и др.

¹⁶ Пак там, стр. 254.

В противовес на гореописаните мотиви счетоводните измами в посока намаление на финансовия резултат за по-неблагоприятно представяне на имущественото и финансово състояние са свързани с:

- плащане на по-малко данъци;
- разпределяне на по-малко дивиденди на правоимащите;
- подготвяне на условия за по-благоприятно приватизиране на предприятието;
- влияние на борсовата цена и на търговията с акции на предприятието на фондовата борса и др.

В допълнение на описаните дотук възможности за влияние върху финансовия резултат, които най-често се свързват с ежедневната дейност в предприятието, може да се посочат и други счетоводни трикове:

- кредитни сделки между свързани лица с фиктивни лихви;
- договори за фиктивни услуги между свързани лица;
- фиктивни продажби и доставки;
- неправомерно признаване на приходи, без да са изпълнени всички условия по продажбата.

Практически пример при провизиране на вземания/задължения с префактуриране

Най-често този пример се проявява в отношенията между предприятия или физически лица и доставчик на обществени услуги, когато имаме просрочие на вземанията/задълженията по търговска сделка. Когато предприятие получи фактура за ползвана услуга по търговска сделка, в счетоводните регистри следва да се впише същото като задължение. В нормалните търговски взаимоотношения задължението се покрива в рамките на предвидените от закона срокове.

Важна особеност е, че първичен счетоводен документ се издава, когато е предвидено в закон. В случая това е Законът за данък върху добавената стойност (ЗДДС), в който е предвидено издаване на три данъчни документа – фактура, известие към фактура или протокол. Всяко данъчно задължено лице – доставчик по търговска сделка, е длъжно да издаде фактура за извършената от него доставка на услуга или при получаване на авансово плащане преди това. Фактура може да не се издава за доставки, по които получател е данъчно незадължено физическо лице, но с оглед на обстоятелството, че сроковете за плащане в Търговския закон са обвързани с издаването на фактура или отправянето на покана за плащане, практиката на доставчиците на обществени услуги у нас е да издават фактури за всяка своя доставка на ежемесечна база.

Проблемите в търговските взаимоотношения възникват, когато няма ежемесечно покриване на задължения от получателя на фактурата (наемател) и доставчикът на обществена услуга насочи претенциите си към друго лице, най-често собственик на имота (наемодател), към който е осъществена обществената услуга. Такива случаи са възможни при договори за наем (между физически и/или юридически лица) или при прехвърляне на собственост чрез съдебна продажба или покупка на имот от заложна къща с неуредени отношения по владението на имота. След като общественият доставчик е изчерпал възможностите за съдебно събиране на вземанията си от получателя на фактура (наемател), честа практика е вземанията да се търсят от собственика на имота чрез фиктивно префактуриране на вземанията.

Префактурирането е нормална търговска практика, когато обществената услуга се ползва по условията на договор между наемател и наемодател, данъчно регистрирани лица по ЗДДС, като фактурата задължително се издава на името на наемодателя. В договора се предвижда последващо префактуриране от наемодателя на наемателя на сумите на отчетените разходи, които се заплащат на операторите на обществени услуги от наемодателя или от негово име. В този случай префактурирането се използва като счетоводен подход за възстановяване на разходи на наемодателя, дължими като титуляр на съответната партия, водена при оператор на обществена услуга, както и за документиране на разходите на наемателя.

Законно ли е обществен оператор да издава два данъчни документа (фактура или известие към фактура) на двама ползвателя за един и същ (или припокриващ се) период от време и за една точка на достъп до обществената услуга?

По конкретен казус имаме издадена фактура на собственика на имота с нулева стойност и отчетен период от един ден, съвпадащ с отчетния период на издадена вече фактура на наемателя. Счетоводната измама е в издаването на нова фактура и последващи известия към фактурата за увеличаване на данъчната основа, в които не е посочена фактурата, към която са издадени, без да се анулира предходно издадената фактура. Липсата на данни за фактура в дебитното известие създава условия за нееднозначно тълкуване на отразяването на търговската сделка, което не отговаря на изискването за документална обосновааност, тъй като прекъсва връзката между първичния счетоводен документ – фактурата с вторичния такъв – дебитното известие. При такава организация на счетоводно отразяване няма префактуриране, защото привидно се създава нов счетоводен документ – данъчно известие без издадена фактура, чиято данъчна основа да се увеличава, с който не се анулира старо задължение, а се добавя нова страна по сделката, която да е задължена по паричното вземане. Счетоводно се получава дублиране на една и съща сума, дължима от две страни за един и същ отчетен обект, защото няма замяна на страна по парично вземане. Чрез дебитното известие се увеличава данъчната основа, което води до дублиране и двойно увеличаване на провизираните вземания в баланса на обществения

доставчик. Липсата на данъчна фактура в издаденото дебитно известие е съществено нарушение на правилата за издаване на данъчен документ, на чието основание всеки счетоводител е длъжен да откаже вписване на дебитното известие в дневника за продажбите по ДДС, както и да осчетоводи документа.

В този ред на мисли следва да отбележим, че е налице умисъл поради неизпълнение на задължението за документална обосноваване на стопанската операция заради невключване или пропускане на информацията за фактурата, за която се претендира че е издадено дебитното известие. Нормално е да се провизира едното вземане, а така излиза, че се търсят две вземания. Счетоводна грешка или счетоводна измама е това?

Създаването на документи, които могат да бъдат оприличени на данъчни, има за цел промяна на икономическото поведение на потребителя, за да го накара да заплати претендираните от оператора вземания.

От счетоводна гледна точка коректната процедура е анулиране на първоначално издадената фактура, издаване на нова със същите параметри по сделката, освен данните за получател по сделката, които се променят с актуалните.

Двойното провизиране има негативен ефект върху цените на обществените услуги, тъй като след изтичане на давностния срок вземанията се отписват и утежняват издръжката на дейността на предприятието – доставчик, което води до увеличаване на цените на предоставяните услуги от обществен доставчик.

Друг аспект по отношение на осчетоводяването на ДДС при префактуриране от наемодател (регистриран по ЗДДС) към наемател е по какъв начин е отразено в договора за наем разпределянето на разходите. Ако в договора е отразено, че изразходените консумативни разходи (централно отопление, електроенергия, вода, комуникационни услуги и други) са за сметка на наемателя и са извън определения месечен наем, тогава тези разходи следва да се включат в данъчната основа на наема по реда на чл. 26, ал. 2 от ЗДДС. Това се потвърждава и от изразеното становище на приходната администрация¹⁷ по отношение на консумативните разходи, които са част от данъчната основа на доставката на услугата отдаване под наем на сграда или част от нея. В него се обяснява, че „съгласно чл. 26, ал. 2 от ЗДДС данъчната основа на доставката се определя на базата на всичко, което включва възнаграждението, получено от или дължимо на доставчика във връзка с доставката, от получателя или от друго лице, определено в левове и стотинки, без данъка по този закон. Съгласно ал. 3, т. 1 и т. 3 от същия законов текст данъчната основа по ал. 2 се увеличава с всички други данъци и такси, когато такива са дължими за доставката, както и със

¹⁷ Указание на НАП с № 91-00-86 от 21.03.2007 г. относно данъчно третиране по ЗДДС на консумативни разходи за електроенергия, топлоенергия, вода и др., префактурирани от наемодател на наемател.

съпътстващите разходи, начислени от доставчика на получателя, които са пряко свързани с доставката.“

Проблем, който може да възникне с прилагането на нормите по ЗДДС, е, когато с изменение и допълнение на ЗДДС¹⁸ (създаден нов § 15д в ПЗР на ЗДДС) за периода от 09.07.2022 до 01.07.2023 г. за доставките, имащи за предмет доставка на природен газ и централно отопление, се прилага намалена данъчна ставка от 9 на сто. При този случай не е без значение дали при префактуриране на доставка на природен газ и/или централно отопление за наемателя те ще се считат като съпътстваща наема доставка, или като отделна доставка със самостоятелно данъчно третиране. В решение на Съда на Европейския съюз с № С-42/14 от 16.04.2015 г. се дават две възможни хипотези за третиране на такива доставки:

- ако се считат за отделни доставки от договора за наем, те подлежат на самостоятелно данъчно третиране по реда на ЗДДС и може да се приложи по-ниската данъчна ставка от 9 на сто в указания период;
- ако се приемат за съставлящи на една доставка – отдаване под наем заедно със съпътстващите консумативни разходи за природен газ или централно отопление, то тогава следва да се приложи общата данъчна ставка от 20 на сто.

Възможност за счетоводна измама при префактуриране има, ако при наемодателя се прилага по-ниската данъчна ставка от доставчика на природен газ или централно отопление, а при префактуриране наемодателят прилага 20 на сто данъчна ставка спрямо наемателя. Като каква може да се определи разликата от 11 на сто – счетоводна измама или счетоводна грешка?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Използването на специфични счетоводни решения при формиране на финансовия резултат ще продължава да създава трудности в дейността на счетоводителите, докато не се постигне еднакво разбиране за тяхното прилагане от счетоводители и контролни органи. Това обосновава и необходимостта от представянето на различен поглед върху приложението на специфичните счетоводни решения, разгледани чрез научния инструментариум на счетоводството (включително и неговото данъчно проявление), открити от счетоводните измами.

Използването на тези решения не бива автоматично да се свързва с опитите за преднамерена манипулация на информацията във финансовия отчет, често отъждествявани с прилагане на креативност и иновации в счетоводството. Креативността и иновациите в счетоводството следва да се свързват с генериране на нови идеи, практики и подходи за създаване на конкурентни предимства на базата

¹⁸ Закон за изменение и допълнение на Закона за държавния бюджет на Република България за 2022 г., обн. в ДВ, бр. 52/2022 г.

на управленски решения, взети от ръководството на предприятието при условията на достатъчна информираност за тяхното обосноваване, при стриктно спазване на основния счетоводен принцип за предпазливостта.

Изследването на приложението на специфичните счетоводни решения и тяхното познаване в дълбочина, в съчетание с разкриването на многообразното проявление на икономическите процеси, е предизвикателство за професионализма на всеки счетоводител и одитор. Чрез правилното тълкуване и прилагане на актуалните счетоводни и данъчни нормативни актове се осигурява провеждането на „правилната“ счетоводна политика в транспортното предприятие, което рефлектира върху достоверното представяне на имущественото и финансово състояние на предприятието.

Библиографска справка:

1. Данчева, Р. Креативното счетоводство – характеристика и етични аспекти, АИ Ценов, 2016, ISBN: 978-954-23-1186-7.
2. Динев, Д. Счетоводните измами. Разкриване и превенция. Изд. ИЕПИ ЕООД, София, 2021.
3. Закон за данъка върху добавената стойност, обн., ДВ, бр. 63/2006 г., посл. изм., ДВ, бр. 58/2022 г.
4. Закон за корпоративното подоходно облагане, обн., ДВ, бр. 105/2006 г., посл. доп., ДВ, бр. 51/2022 г.
5. Закон за счетоводството, обн., ДВ, бр. 95/2015 г., посл. изм. и доп., ДВ, бр. 19/2021 г.
6. Илиев, П. Икономически измами и злоупотреби, и превенция срещу тях. Интернет адрес:
<https://eprints.nbu.bg/id/eprint/4249/1/Икон.%20изм.%20и%20злоупотреби%20и...pdf>, София, 2020.
7. Костова, С. и колектив. Характеристика на измамата и особености на извършителя на измами. Алманах Научни изследвания, том 28, 2020, Свищов.
8. Регламент (ЕО) № 1126/2008 на Комисията от 3 ноември 2008 година, ОВ на ЕС, бр. L 320, посл. изм. с Регламент (ЕС) 2441/2015 на Комисията от 18 декември 2015 г., ОВ на ЕС, бр. L 336.
9. Станева, В. За спецификата на счетоводната грешка и счетоводната приблизителна оценка, сп. „Актив счетоводна матрица”, София, бр. 12, 2013.
10. Търговски закон, обн., ДВ, бр. 48/1991 г., посл. доп., ДВ, бр. 25/2022 г.
11. Правилник за прилагане на ЗДДС, обн., ДВ, бр. 76/2006 г., посл. изм. и доп., ДВ, бр. 59/2022 г.
12. Писмо, изх. № 91-00-86 от 21.03.2007 г. на НАП относно: Данъчно третиране по ЗДДС на консумативни разходи за електроенергия, топлоенергия, вода и др., префактурирани от наемодател на наемател.
13. ПМС № 46/21.03.2005 г. за приемане на Национални счетоводни стандарти, обн., ДВ, бр. 30/07.04.2005 г., изм. и доп., ДВ, бр. 3/12.01.2016 г.
14. Решение на Съда на Европейския съюз с № С-42/14 от 16.04.2015 г.